

Maarten J. Aalders*

Amstelveen (NL)

„Az ifjúság a jövő záloga!”

Sebestyén Jenőről, valamint azon törekvéséről,
hogy a magyar teológiai hallgatók megismerkedhessenek
a neokálvinizmussal Hollandiában**

Bizonyára nem ismeretlen az olvasók előtt, hogy a holland és magyar protestánsok rendkívül intenzív kapcsolatot ápoltak egymással a két világháború között. Természetesen ez sokkal régebbi eredetű, azt is mondhatjuk, hogy több évszázadra nyúlik vissza. Az első magyar hallgatók 1623-ban érkeztek Hollandiába, hogy egyetemi szinten teológiát tanuljanak, ugyanis hazájukban nem volt lehetőségük erre. Ezt többek közt a Stipendium Bernardinum 1761. évi megalapítása is elősegítette. Az alap célja az volt, hogy a németországi Pfalz, valamint Magyarország területéről származó hallgatók az Utrechti Egyetemen fejezhessék be tanulmányaikat. Ezen az egyetemen képezték a 17. században létrejött Nederlandse Hervormde Kerk lelkipásztorait.¹

1921-ben Sebestyén Jenő közreműködése nyomán jött létre egy másik ösztöndíjalap is, a Gereformeerde Studiefonds, amelynek támogatásával lehetőség nyílt arra, hogy a magyar hallgatók az amszterdami Vrije Universiteit keretében

* Maarten Johan Aalders (Dordrecht, 1954) az amszterdami Vrije Universiteit diákjaként végezte teológiai tanulmányait (1974–1982). A Gereformeerde Kerken in Nederland lelkipásztoraként Woubrugge (1982–1990) és Amstelveen (1990–2007) gyülekezeteiben végzett lelkészi szolgálatot. Teológiai doktori fokozatot 1990-ben szerzett. Egyháztörténeti munkásságáról ld. dr. M. J. Aalders (www.mjaalders.nl).

** Jelen tanulmány annak az előadásnak alapján készült, amely 2022 novemberében hangzott el az utrechti Pieterskerkben tartott *Peregrinatio Hungarica* konferencián. Az itt olvasható tanulmány egyes témáiról a szerző *Holland–magyar protestáns kapcsolatok a két világháború között* című könyve nyújt részletes információkat. (Aalders, Maarten J: *Holland-magyar protestáns kapcsolatok a két világháború között*. Ford. Téglásy Sándor. Kálvin Kiadó, Budapest 2023.)

¹ A jelen tanulmányban megemlített holland egyházak nevének az 1920-as évektől kezdve van bevett, elfogadott magyar fordítása (például: Gereformeerde Kerken in Nederland – Holland Szigorú Református Egyház), viszont ezeket a megnevezéseket nem tartjuk helyesnek, mivel túl szuggesztívek és nem elég pontosak, ezért helyettük az eredeti, holland nyelvű neveket használjuk fordítás nélkül, jelzős használat esetén pedig alkalmas, tartalmilag megfelelő magyar főnévvel egészítjük ki a holland neveket. Például: Gereformeerde Kerken in Nederland, Nederlandse Hervormde Kerk; a jelzős használatra pedig: gereformeerde közösség vagy a hervormde zsinat. (A ford. megj.)

(a továbbiakban: VU) és Kampenben tanulhassanak. Ezeken az egyetemeken képezték a Gereformeerde Kerken in Nederland lelképásztorait. Ezt az egyházat Magyarországon egyik alapítójáról, Abraham Kuyperről nevezték „Kuiper-egyháznak” is. Ők szintén a reformációt tekintették egyházuk kiindulópontjának, de nem a 17., hanem a 19. században jöttek létre.

Egy szétszakadt egyház

A reformáció idején létrejött hollandiai református egyház több részre szakadt az idők során. Neve előbb Nederduitsche Gereformeerde Kerk volt, majd később a Nederlandse Hervormde Kerk nevet vette fel. Az első szakadás 1618-ban történt, amikor a „szabadelvű” remonstránsokat kiűzték az egyházból. 1834-ben az „ortodox” szakadárokat zárták ki, majd 1886-ban ismét törésre került sor. Ez az úgynevezett „doleantie”,² és az okai nagyjából ugyanazok voltak, mint 1834-ben. A két utóbbi csoport 1892-ben egyesült a Gereformeerde Kerken in Nederland kebelében. Ezt nevezték Magyarországon Kuiper-egyháznak is. Ugyanúgy kálvinisták voltak, mint a hervormdok, de jobban illik rájuk a neokálvinista jelző. Ez olyan kulturális és társadalmi látásmód, amelynek alapján részletesebben dolgozták ki a kálvinista elveket.

Fontos, hogy ne csak a hervormdok és a gereformeerdek közti teológiai különbségeket vegyük észre, amelyek kétségtelenül léteztek, hanem elsősorban a társadalmi és politikai jellegűekre figyeljünk. Némileg leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy nem a teológia állt a középpontban, hanem a társadalom. 1880 és 1920 között Hollandia, amely korábban patriarchális társadalom volt, radikális változáson ment keresztül. A lakosság csupán tíz százaléka vehetett részt a holland közéletben, mivel csak ennyien fizettek elegendő adót. Viszont 1920-ban Hollandia már demokratikus társadalom volt, ahol a különböző életfelfogású csoportok úgynevezett oszlopokba (hollandul „zuilen”) szerveződve próbáltak együtt élni. Az idevezető úton a szocialisták és kommunisták, a katolikusok és a lázadó hervormdok játszottak fontos szerepet. A változásokat Ferdinand Domela Nieuwenhuis (szociális anarchista), Herman Schaepman (katolikus), Pieter Jelles Troelstra (szocialista) és Abraham Kuiper (kálvinista) indította el, állt ki mellettük, majd jutatta érvényre azokat.

Hollandiában sohasem voltak olyan forradalmak, mint Magyarországon. Viszont a fokozatos változás sem megy végbe anélkül, hogy ne következzenek be súrlódások és szakadások. Abraham Kuiper követői is ilyen körülmények között került a Hervormde Kerken kívülre, vagyis a nagy, csendes rendszerváltozás során, amely a patriarchális állapotokban kezdődött el és a demokratikus társada-

² A latin *dolere* igéből származó *doleantie* jelentése *panasz*, *panaszlevél*.

lomhoz vezetett. A Hervormde Kerk volt az az egyház, ahol a király szava döntő jelentőségű volt, majd 1848 után a patríciusok rendelkeztek döntő befolyással. Sokan úgy érezték, hogy a Hervormde Kerk úgynevezett „népegyház” volt, a holland nép egyháza. Isten, Hollandia és az Orániai-ház egyek voltak. A Hervormde Kerk pedig Isten egyháza volt. A könnyebbség kedvéért elfeledkeztek arról, hogy sok katolikus, izraelita és más, nem hervormd felekezeti ember is élt Hollandiában. Ezt angolul úgy hívják, hogy “captured christianity”, vagyis olyan kereszténység, amely más hatalmak fogságába esett.

Ezek a hatalmak sokkal inkább meghatározták az egyház törvényeit és szabályait, mint az evangélium. Mindez ellenállást váltott ki, ami egyházszakadásokhoz vezetett. Kuyper és követői, akiket neokálvinistáknak neveznek, már eleve harcos természetűek voltak, saját ideálokkal rendelkeztek arra vonatkozóan, hogy miként kell visszahelyezni keresztény alapokra az egyházat és a társadalmat a Biblia alapján. Ezt összefoglalóan “gereformeerde beginselen” (gereformeerde alapelvek) névvel illették. Köztük sokan kisemberek, középosztálybeliek és munkások voltak, akik előrébb akartak jutni az életben, és ezért készek voltak áldozatot is hozni. Mivel törekvéseiben összekapcsolódtak a vallási és a szociális motívumok, panaszkodókként és szakadókként lettek ismertek. Olyanokként, akik mindig mindent jobban tudtak, és akikkel időnként nehéz együttműködni. Ezért a hervormd oldalról óva intették a magyar egyházat a neokálvinistáktól: *Cave canum!* Vigyázzatok, mert ha velük tartotok, akkor a Magyarországi Református Egyház is szakadni fog, akár csak a Nederlandse Hervormde Kerk.³

Mindez kihatott a holland és magyar protestánsok első világháború utáni kapcsolataira, ugyanis ez sokkal, de sokkal intenzívebbé vált, mint korábban bármikor. 1920-ban például a Hervormde Kerk országos gyűjtést szervezett. Ez a gyűjtés időben majdnem egybeesett az első gyermekvonat Hollandiába való érkezésével. Ezek a vonatok, amelyek Johanna Kuyper – ő Abraham Kuyper lánya volt – és Jan Clinge Fledderus budapesti holland konzul kezdeményezésére indultak el, a nagy háborút követő nélkülözés miatt legyengült gyermekeket hoztak Hollandiába, hogy ott megerősödjenek. Magyarország területén is folytak különféle karitatív akciók. Itt említhetjük meg az 1920 és 1923 között működtetett budapesti gyermekétkezdét, amelyeket Abraham Kuyper legkisebb lánya, Cato Kuyper szervezett. Ehhez a pénz Hollandiából, valamint az amerikai és dél-afrikai hollandoktól érkezett. A budapesti Filadelfia Diakonissza Egylet pedig holland pénzből létesített 1921-ben gyermekotthont Henriette Kuyper, Abraham Kuyper legidősebb lányának kezdeményezésére. Végül álljon itt még egy példa:

³ A magyarországi egyházszakadás lehetőségének kérdéséről ld. Maarten J. Aalders: Napirenden volt az egyházszakadás Magyarországon is? In: *Református Szemle* 117. (2024/2), 193–206.

a holland és magyar református ifjak között 1927-ben létrejött kapcsolatok. Ennek keretében érkezett Hollandiába Dobos Károly, hogy megismerkedjék az itteni ifjúsági munkával. Később pedig az amszterdami B. A. Knoppers lelképásztor és felesége utaztak Magyarországra, hogy támogassák a magyar ifjúsági munkát. Ez a kép akkor lesz teljes, ha ehhez még hozzátesszük, hogy 1920 és 1940 között negyven hallgató folytathatott tanulmányokat Utrechtben a Stipendium Bernardinum támogatásával. A holland segítség a teljes magyar ifjúságot érintette az árváktól a jövőbeli lelkészekig. Ezen akciók közül sokban vett részt Sebestyén Jenő is.

Az éles szemű megfigyelőnek bizonyára feltűnt, hogy protestáns oldalról főként – de nem kizárólag – Abraham Kuyper követői foglalkoztak intenzíven Magyarországgal. Említettem már Abraham Kuyper három lányát, de ennél többről volt szó. Magyarország számos alkalommal napirendre került a Kuyper-egyház zsinati tanácskozásain, míg a hervormd egyház zsinati jegyzőkönyveiben hiába keresünk Magyarországra vonatkozó adatokat. Természetesen a hervormd körökben is érdeklődtek Magyarország iránt. Előbb már említettem az 1920. februári országos gyűjtést, és J. A. Cramer holland professzor sem ok nélkül kapott tiszteletbeli teológiai professzor címet 1921-ben a Kolozsvári Teológiai Fakultáson. Székfoglaló beszédére 1923-ban került sor,⁴ amikor a Hervormde Kerk zsinatának felkérésére körutat tett Magyarországon és az úgynevezett környező államokban, hogy képet alkothassanak az ottani helyzetről és támogatást nyújtsanak ott élő szeretett hittestvéreiknek. Bármennyire is törekedtek a zsinaton, a Magyarország javára indítandó második gyűjtésre nem került sor. Kelet-Európa javára igen, mégpedig ökumenikus kontextusban. De azért mégiscsak...

A hervormd egyházhoz tartozó személyek jelen voltak az első bizottságban is, amely a gyermekvonatok szervezésével foglalkozott. Az első bizottságban többek között két hervormd lelképásztor is részt vett feleségeikkel együtt. Egy évvel később mindannyian visszaléptek. Nem lehet másra gondolni, csupán arra, hogy a háttérben konfliktus alakult ki a hervormd és a gereformeerd tagok között. De ennek sajnos semmilyen bizonyítékát nem találtam. Ezzel elérkeztünk a holland egyháztörténelem másik törésvonalához, amit mindig újra el kell magyaráznunk a magyar érdeklődőknek. A reformáció idején létrejött holland egyház szétsza-

⁴ Ld. Cramer professzor levele. [Köszönetnyilvánítás azért, hogy a kolozsvári Teológiai Fakultás tiszteletbeli teológiai tanár címmel tüntette ki.] In: *Református Szemle* 15. (1922/3), 43–44. (*Különfélék* rovat.) Cramer professzor 1923. szept. 2-án érkezett Kolozsvárra dr. Böhl utrechti tanárral. A beiktató ünnepélyre szept. 5-én került sor a fakultás dísztermében. Dr. Cramer J. A. beiktatása. In: *Református Szemle* 16. (1923/29), 278. (*Különfélék* rovat.) Az erről szóló beszámólót ld. Tavasz Sándor: Cramer professzor székfoglalója a kolozsvári Theológiai Fakultáson. In: *Református Szemle* 16. (1923/32), 299–301.

kadt, és az ennek nyomán születő egyházzrészek eltérő jellegzetességekkel bírtak. A régi Hervormde Kerk sokarcú volt, fentről lefelé szerveződött, és felépítése hierarchikus volt. A Gereformeerde Kerken pedig sokkal demokratikusabb volt és nagy önállóságot biztosított a helyi gyülekezeteknek.

Mind a mai napig jelentőséggel bír a hervormdok és gereformeerdek közti, származásukból és karakterükből fakadó különbség, bár időközben újból közös egyházban élnek.⁵ Egy hervormd gyülekezet igencsak más jellegű, mint egy gereformeerde. Ha még most is ez a helyzet, mennyivel inkább lehetett ez így az 1920-as években, éppen az epigonok korában, a gereformeerdek második és harmadik generációjának idején. Ami most nem tűnik akkora gondnak, mármint a hervormdok és gereformeerdek együttműködése, az akkoriban korántsem volt magától értetődő, és sokkal nehezebben működött, mint ahogy azt ma gondolnánk. Azt nem tudjuk, mi történt az első gyermekvonat-bizottságban. Azt viszont tudjuk, hogy akkoriban még nehezen működött az együttműködés a hervormdok és gereformeerdek között.

Most térjünk vissza Sebestyén Jenőhöz, aki hollandiai tartózkodása idején (1907–1910) Hugo Visscher professzor révén lett lelkes híve Abraham Kuyper törekvéseinek. Ő is ugyanerre vágyott: helyezték ismét keresztény alapokra a magyar társadalmat a gereformeerde alapelvek alapján. Úgy vélte, hogy ennek ideje a románok 1919-es kivonulását követően jött el. Sokak számára vált világossá, hogy tenni kell valamit, és Sebestyén Jenőnek is voltak terveit. Röviddel Horthy Miklós színre lépése után az egyik első tette egy egyesület létrehozása volt, amelyik a politikával foglalkozott. Ugyanazt akarta megvalósítani, ami Hollandiában történt: forradalomellenes politikát. Amint azt lelki rokonai is megállapították, politikai céljaival kudarcot vallott, ugyanis túl nagy volt a különbség a holland és a magyar társadalom között.

Több sikert ért el teológiai törekvéseivel. Aki elolvassa Sebestyén Jenő dogmatikai előadásainak jegyzeteit, azt hiheti, hogy dr. Abraham Kuyper előadótermében ül. Ezenkívül nézetei a két világháború között rányomták bélyegüket a Budapesti Református Teológiai Akadémia szellemiségére. Ezt a helyzetet akarta megszilárdítani, és ezért a Stipendium Bernardinum mellett egy másik ösztöndíjalapot is szeretett volna újtára indítani, éspedig egy olyat, amelynek támogatásával magyar hallgatók folytathatnak tanulmányokat az amszterdami VU-n vagy Kampenben. Ez a két képzés teljesen a gereformeerdek irányítása alatt állt, vagyis azok a neokálvinisták vezették, akikre Sebestyén Jenő úgy tekintett, mint akik vele sok tekintetben rokon lelkületűek. Óhaja meghallgatásra talált Hollandiában.

⁵ A közös egyház, amelynek neve Protestantse Kerk Nederland [Hollandiai Protestáns Egyház], 2004-ben jött létre. Tagjai a Nederlandse Hervormde Kerk, a Gereformeerde Kerken in Nederland és az Evangelisch-Lutherse Kerk.

A neokálvinistáknak világos üzenetük volt az egyház és a társadalom, vagyis a világ számára. Főként a VU-n fogadták lelkesen egy saját alap létrehozásának gondolatát, ahol már régóta sok mindent kifogásoltak az utrechti teológiai kart illetően, ugyanis ez kezdettől fogva, vagyis a VU 1880-as alapítása óta nagy vetélytársuknak számított és az ortodox hívek körében is jó hírnévnek örvendett. Az utrechti kar teológiai irányultsága egyébként elég jó irányban változott az előző években történt néhány „gereformeerd” tanár kinevezésnek köszönhetően. 1905-től Hugo Visscher, 1908-tól Jacobus Adrianus Cornelius van Leeuwen és 1915-től Arie Noordzij kapott itt katedrát. Csak Noordzij volt a Gereformeerde Kerken tagja, a többiek hervormdók voltak. Viszont teológiai és társadalmi meggyőződésük tekintetében mindhárman Abraham Kuyper követői voltak. A többi tanár az etikai irányzathoz tartozott, amelyet a későbbiekben közép-ortodoxnak neveztek. Sebestyén Jenő számára ez láthatóan nem volt gond. Egyetlen más professzor sem ajánlotta annyi hallgatónak a Stipendium Bernardinumot. Ő maga is sok jó tapasztalattal gazdagodott Utrechtben. Tanítványait viszont még szívesebben küldte Kampenbe vagy a VU-re. Hiszen akie az ifjúság, azé a jövő.

Bár Sebestyén Jenőnek politikai ideáljait az évek során fel kellett adnia, az a meggyőződése nem változott, hogy a magyar reformátusok sokat tanulhattak a holland neokálvinistáktól. Azt a kérdést, hogy a Kampenben és a VU-n tanuló magyar hallgatónak hogyan alakult további sorsa tanulmányaik befejezését követően, a magyar egyháztörténészek tudják jobban megválaszolni. Ezért most átadom nekik a szót.

Fordította: Téglásy Sándor

* * *

This article examines the establishment and significance of the Reformed Study Fund, which enabled Hungarian students to pursue theological education at the Free University in Amsterdam or the Theological University in Kampen. Established in 1921, this fund continued the tradition of the 1761 Bernardinum Scholarship, which facilitated Hungarian and Palatine students' studies in Utrecht. The research explores the fund's initiator, Jenő Sebestyén, an advocate of neo-Calvinist Abraham Kuyper, founder of Amsterdam's Free University and influential leader within the Reformed Churches in the Netherlands – a denomination emerging from the 1892 schism in the Reformed Church. The paper analyses this ecclesiastical division, the strengthening Dutch-Hungarian relations following the First World War, and the subsequent foundation of the Reformed Study Fund.

Keywords: Dutch–Hungarian relations, Reformed Study Fund, Bernardinum scholarship, Dutch church schism, First World War, children's trains, Abraham Kuyper, J. Sebestyén, Henrietta Kuyper, Károly Dobos.